

Ольга Кобилянська АРИСТОКРАТКА

Анотація

*«Аристократка» Ольги Кобилянської — оповідання, в якому авторка продовжує традиційну для її творчості тему життя інтелігенції ***. Найвідомішими творами авторки є «Земля», «Людина», «Через кладку», «Царівна», «У неділю рано зілля копала», «Valse melancholique», «Некультурна», «Аристократка» та ін. Ольга Кобилянська — видатна українська письменниця, яка працювала у жанрі соціально-філософської та психологічної прози.*

Її високі значні кривні полягли почасти як політичні в Росії, почасти — забрала їх холера. Її ж занесла доля, по довгих незвичайних борбах, далеко за границю.

Проживала до п'ятдесяти років в однім малім убогім селі. Зразу — як жінка чесного, загальноповажаного чоловіка, як дідичка; пізніше — як бідна вдова при своїм сині, однім з найбільших і найнедбаліших п'яниць села.

Нічого в світі не було би її спонукало покинути ту місцевість. Навіть просьби її одинокої замужньої доньки — переселитися по смерті чоловіка до неї, покинути п'яницю — не вислухала.

— Не можу його покинути! — відповіла сумно, але рішуче, — його покидають і так усі, і чи ж він не мій син?

І не покинула його.

А відтак звідси видала свою доньку заміж, а що найважніше — тут лежав її муж похований, і тут була вона знана. Кождий селянин, кожда жінка в селі знали і шанували її, для кожного мала пораду й щире слово. Кождй дитині була «бабунею», а недужим — лікарем.

Своїм старечим беззвучним голосом співала при роботі пісні, переважно якісь сумні-тужливі, і розказувала якогось роду казки, хто були її предки, як проживала за молодих літ у своїх родичів і чому мусила забратись за граицію.

В таких хвилях неначе відживала.

Її мутні очі оживлялися, похилена стать випростовувалася, а її рухи ставали повні ласкавого пониження... Здавалося, її власна, вартість ставала їй виразно перед душею, і вона мимоволі дорожила собою супроти свого оточення, не рівного їй. Ні, ні, в найбільшій убожестві, в найбільших злиднях додавали їй спомини про її предків сили і чинили гордою й неподатливою. Доля кепкувала собі з неї, зневажала але зломити — зломити не могла.

Покладала всю свою гордість в те — зносити своє сумне життя з аристократичною гідністю і не упадати духом. І думала не раз: «Чи ж се не ознака шляхетного походження?».

Безнастанно навчала дітей, жінок і мужчин, а хоч і зірвала давно всякі зносини з товариством, задержувала, мимо того, межі собою, з своїм оточенням строго всякі різниці. Німб величчя й якоїсь вищості, викликаний через те, впливав і на ню саму благородно. Чулася незвичайною людиною. А зате — там, у великім світі? Хто журився там, у голоснім світі, старою, зовсім зубожілою жінчиною, матір'ю п'яниць?

Її донька провадила отвертий дім, а вона неначе ховалася перед тим світом. Відчувала, що був би приніс їй в її теперішніх обставинах лиш упокорення... З віком збільшувалися її убожество і клопоти. Син пропивав щораз більше, а вона не була в силі, помимо найщирішої волі й пильності, помимо рідкої своєї доглядності, покрити недостатки.

Заможніші газдині-селянки, зобов'язані їй до вдячності, приносили їй дещо в дарунок.

Вона не приймала.

Дякуючи з ласкавістю, котра своєю лагідністю майже мішала, — відсилала все назад.

Коли було їй сімдесят і кілька років і її сили опустилися зовсім — осталися стіни її колись гарної чистої кімнати майже голі, а кілька голодних обідраних дітей її сина оточувало її, як пересиджувала з утоми на старомодній, давно запавшійся канапі, і вижидало жадібно кусня їжі, що їй донька присилала, і котрим ділилася сумлінно, не з'їдаючи його ніколи сама.

Було се з кінцем грудня, короткими понурими днями.

Високий по коліна сніг покривав землю. Морози й завірюхи мінялися, а рівні, мов море, поля і по них мчачіся хмари снігу викликували мимоволі далекі степи перед душу...

Саме в той час померла жінчина.

Була до послідньої хвили притомна і благословила раз по раз усіх: всіх знайомих, всі діти свого сина і своєї доньки, тії послідні здалека, бо не були присутні. Вони були її гординою, і вона споглядала на них завсігди з якимсь притаєним вдоволенням, котрого вони не сміли спостерегти.

Також жадала сама висповідатися й розпорядила, як має бути одягнена до гробу...

Коли священник вступив у хату, казала всім присутнім вийти, між тим були й такі, що чекали лиш на її смерть, щоб поділитися лахміттям, що покривало її тіло...

Пізніше дійшло аж до них (вони ждали під дверима), — як він ганив її, що занедбувала церков, не ходячи до неї двадцять і один рік; і як вона боронилася, стогнучи:

— Ви не хочете мені простити, але бог простить мені. Він свідок, що я не мала сил ходити, а їхати немала чим!

І знов слідували по якійсь хвилі понурі грозячі звуки, і потім знов насилу вистогнані слова:

— Але ти прости мені, боже! Ти знаєш, що я перетерпіла, знаєш усі хвили мого життя, і тії, в котрих я з упокорення була порохом!

Відтак утихло в хаті, і проносився лиш його приглушений шепіт. Раз простогнала ще, немов благаючи о милосердя — воно роздирало серце... а недовго по тім вийшов і він з кімнати.

* * *

Було в годину перед похороном.

Безнастанно й нечутно падали великі сніжинки на землю.

Здавалося, небо схилилося глибоко вниз і роздроблювалося невпинно в ті сріблито-білі кусники.

Дім мертвої лежав далеко від села серед широкого, майже безкрайого поля. Представляв несказанно сумний вид. Обдертий, обшарганий, поодинокі шиби вікон позаліплювані поляром, а сам так і хилився набік. Тут і там виднілась садовина, а на її вершках гойдалися недбало ворони, міняючи щохвилі місця.

Перед входовими дверми були поприпирані старі хоругви зі штивними святими, мужики з відкритими головами стояли коло них і заглядали цікаво у вікна.

Пилося за душу мертвої.

— Пийте, — говорив заєдно плаксивим голосом син, — небіжка була з великого роду, а її минувшість... о, її минувшість! — І хоча доповнити свої слова енергійним тупненням ноги, підвів лиш ногами смішно, як до танцю.

Священик читав молитву. Донька з дітьми також прибула. Плакала гірким плачем, цілуючи раз по раз руки й ноги мертвої, а погляди внуків зверталися з тихим, цікавим подивом на бабку і її окруження.

Послідня гордої родини!

Лежала меж чотирма стінами, мов жебрачка! Сильного духу, аристократка в повнім значенню слова, саме та, що ненавиділа з глибини серця малодушність, що воліла упадати з голоду, як приймати милостиню й коритися — скінчити життя в найбільших злиднях!

Один з внуків, якраз наймолодший, не міг відірвати свого погляду від неї. Був тронутий до глибини серця, а різні спомини про ню, що здіймалися живо один по другім в його душі, тепер мов давили його. Він пригадав собі, що прирік їй у своїм життю дві речі: раз, коли числив сім років — ніколи не пити, а другий раз, як мав тринадцять років — остати свому народові вірним.

— Нічого не стало великим, — казала йому тоді, — що не було і в подробицях велике, а знало без товариства бути сильне. По предках осталося тобі независиме право!

Він питався:

— Що значить «независиме право»?

А вона поплескала його по голові і, усміхаючися, сказала:

— Вгадай!

Відтак він додумався того.

О, він додержить свою обіцянку. Вона станеться правдою. Такою правдою, як було правдою те, що подивляв її, що боролася до послідніх сил з суворістю життя, що був її внуком — і був сином пригнобленої нації...

Його очі, звернені на помершу, запалали.